

оцінним компонентами. На цій підставі більш правомірним видаються думки тих мовознавців, які вважають, образність у семантиці лексичної одиниці займає окрему позицію, тобто не входить ні до денотації, ні до конотації, а належить до активних стимуляторів емотивно-аксіологічних смислів, які представляють додаткові складники семантичних матриць аналізованих слів. Відповідно лексико-семантичні варіанти лексем 'левь', 'лись', 'песь' слід уважати й експресивними, й образними.

Велика кількість лексики пов'язана з повсякденним мовленням, використання паремій, фразеологічних одиниць. Напр.: боки ростыкати „багатіти, наживатися”: ...абыся зь нихъ зодрала тая машкара и тое одһнье овчее, въ которое ся убираючи, не толко люди простыи зводять, але и хлһбомъ собһ неналежнымъ боки ростыкають (Апокр., 1598, 1150); ...чужимъ перьемъ хвалитися, въ чужомъ плащу напинатися „підладжуватись”: А што Римляне хвалять наукою тогосвһтною – чужимъ перьемъ хваляться, въ чужомъ плащу напинаются (Пал., 1621, 900). Словосполука, утворена на основі побутового слова лава стала ідіомою, семантично нерозкладною, коли вона втратила реальне значення і набула метафоричного, переносного: быти подь лавой, пойти подь лаву «бути в безчесті, приниженим, осміяним», «бути у зневазі»: Теперь южь той привһлей подь лавою, въ зневазһ (Пал., 1621, 714). Лавки подьставляти «зробити тихцем неприємність кому-небудь, заподіяти прикрість»: ...розными а давными штуками, лавки подьставляючи, на которыхъ скоро бы хто усель, заразомъ бы ся на суши охинуль по уши (Г.Смот., 1587, 265).

Лексико-семантичного поле негативності (ЛСПН) в мові полемічних творів виявляє такі особливості: 1) лексеми з негативним значенням кількісно представлені, складають цілісне утворення із своєю внутрішньою організацією;

2) статус та структура лексико-семантичного поля дає можливість висвітлити особливості вживання лексем з негативним значенням в староукраїнській мові;

3) системний аналіз семного складу ЛСПН дозволяє встановити відношення між словами і групами слів;

4) лексико-семантичне поле негативності в староукраїнській мові має свою специфіку функціонування в мові творів;

5) використання лексем з негативним значенням для характеристики різноманітних явищ, дій, вчинків, пов'язаних з діяльністю людини.

Список літератури:

1. Копистенський З. Палінодія, 1621.
2. Смотрицький Г. Ключ царства небесного, 1587.
3. Філалет Х. Апокрисис, 1599.

Громик Ю. В.

кандидат філологічних наук, доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

ПОЗИЦІЙНА РЕАЛІЗАЦІЯ ГОЛОСНИХ У ПОЛІСЬКІЙ ГОВІРЦІ С. ЛИПНЕ

Говірка с. Липне, розташована в ареалі західнополісько-середньополіського пограниччя (крайній північний схід Ківерцівського району Волинської області), виявляє виразну специфіку й типово перехідний характер на всіх мовних рівнях, найперше на фонетичному, зокрема в позиційній реалізації сучасних голосних.

Наприклад, спостережено наслідки так званого «укання» – пересування артикуляції звука [o] в ненаголошеній позиції до високого підняття і посилення його лабіалізації. Явище це в основному засвідчене в переднаголошеному складі: чулув'ік, мулуді, мулукó, мулудіца, дурóга, дуруг'і, курóва, худіт', гуло́дни, загулуді́ц:а, кулі́ска, пувурóт, кулі́, пувéрси, гунурóви, пукі́с, гулува́, втуруп'іт', кусáр, пукуті́вса, кул'іно тощо. У післянаголошених складах воно трапляється лише тоді, коли склад не кінцевий у слові: знáнуво, биз

висéлусти, с тей ráдусти, с тей нéмучи, бис пóмучи та ін. У кінцевих післянаголошених складах [о] зберігає свою якість: *висéлос'ц', рáдос'ц', нéмоч, пóмоч* тощо.

Виявлено випадки заступлення звука [о] в ненаголошеній позиції через [а]. Така модифікація відбувається, як спостережено, найчастіше перед складом з [а], тому тут можна вбачати результат регресивної дистантної асиміляції голосних (як у структурі загальновоживаних *багáтий, багáто, калáч, качáн*): *вагзál, салдáт, салдáцк'і, маскál', сханít', вханít', схавáц:а, манáх, манáшка, манастíр, балтáт'* «базікати, теревенити», *карáл'ік'і* «намисто», *сканáт'* «сконати», *дуканáт'* «домучити; завершити», *хламáс'т'ір* «фломастер», *дитварá, дитварн'á, кал'áдник, кал'адувáт', кал'адувáн':е, дасканáли, карабéл', харашиáт'* «каструвати тварин» < **хорошати* [1, т. 6, с. 203], *харашиáльник* «чоловік, хто каструє тварин; обірванець», *супруваджáт'* «забезпечувати когось засобами до існування, утримувати», *Гарáймувка* «село Гораймівка», *гарáймужиц* «житель Гораймівки». За тенденцією до вирівнювання звукового складу кореневих морфем звук [а] замість [о] з'являється і в наголошеній позиції: *вхáпиш, схáвани, хáвалка* «гра в хованки». Розвиток [о] > [а] можливий і перед складом з іншим голосним незалежно від його якості: *настабúрчани, настабúрчано, настабúрчиц:а, кал'ідóр* «коридор», *талабóлчик* «дзвіночок» < **колокольчикъ, хамúт, хамутáт', канпóт* «компот», *мангóлик* «низькорослий кінь монгольської породи», *мацикл'ét* «мотоциклет», *патрét* «портрет», *канцёрва, канувёрт* «конверт», *скарéй* «скоріше», *наврóзи* «поворози, шнурки, мотузки», *напру́га* «чоловічий ремінь», *напру́жка* «ремінець», *пагóни* «погони; міліціонер», *катл'éta / какл'éta*, пор. також місцеві прізвиська *Карéйиц, Карéйка*. Це ж явище маніфестує звукова структура прийменника *кала* «коло, біля», пор.: *кала хáти, кала мáтири*. Засвідчено навіть процес [у] > [а] (очевидно, через проміжну стадію [у] > [о]): *капóн* «купон», *парал'óс* «гаманець», пор. пол. *pulares* [1, т. 4, с. 633], *какарúза* «кукурудза», *какарúз'ани* «кукурудзяни», *какарúз'н'ік* «легкий тренувальний літак», можливо, також *какар'іку* «вигук, що відтворює крик півня», *какар'ікат'* «кукурікати».

У фонетиці досліджуваної говірки виявлено деякі відмінності в реалізації фонемі [е]. Чітко простежується тенденція до звуження і підвищення артикуляції звука [е] в ненаголошеній позиції до [и], окрім абсолютного кінця слова: *хлóпиц, зáдин', пишинíца, циркóвни, бирихтíса, ришитó, пунид'íлок, клипáт', диржáк, силó, брихáт', вичéра, вирхúшка, чирвік'і, вирстáт, пёрстин', висна́, пирик'інувса, пирисилáт', зилéни, пири-виртáт', типéричка, грéбил'ка, мáлийко* тощо, але *пóле, мóре, диривиáне*. У позиції після [й] ненаголошене [е] внаслідок асиміляції зазнає більшого звуження і більшою мірою підвищує артикуляцію, через що реалізується в звукові [і]: *минáйиш, мудру́йте, знáйім, лину́йиц:а, пунáйиц:а, втира́йица, мáйім, рубáйім*, пор. також місцеві прізвиська *К'итáйиц, Карéйиц* та ін. Розвиток у ненаголошеній позиції [е] > [і] частково засвідчено й після боксового сонорного: *пáл'иц, закáл'иц, страдáл'иц, видéл'иц* «виделка», *вáл'иц* «один із вальців», *бис крíл'иц, бичáл'иц* «житель села Бичаль», *кл'івутá* «наклеп» < **клевета* [1, т. 2, с. 456], *л'івизóр* «ревізор», *п'іл'іпс'і́а* «епілепсія», *л'і́йт'інáнт, тил'іхвóн*, а також після задньоязикових та фарингального: *к'ірувáт', к'ін'д'úх* «кендюх, шлунок тварини», *к'ітрад'* «зошит» < **тетрадь* [1, т. 5, с. 562], *г'ідзувáт'* «збуджено бігати від укусів гедзя; дратуватися», *г'ідзúн* «невмотивоване, надмірне роздратування; надмірно дратівлива людина», *г'ізúнт* «здоров'я, сила», пор. нім. *gesund* «здоровий», *г'ірóй* «безтурботна людина (безвідносно до статі)», *г'ірóйка* «безтурботна жінка», *г'ірóйство* «безтурботність», *лэг'і́йкі, лэг'і́йко, тíх'і́йк'і, тíх'і́йко, сúх'і́йк'і, сúх'і́йко* тощо; один раз після [к] навіть під наголошом: *к'іл'ішок*.

Тільки в кількох лексемах відображено обниження і розширення артикуляції ненаголошеного [е] до [а]: *грабрíна* «драбина», що пов'язується з *ребрó* [1, т. 5, с. 38-39]; *йаглі́ца* «хвоя», пор. псл. **јьгъліса* [1, т. 1, с. 526]; *чу́чало* «опудало», пор. псл. **щичело* [1, т. 6, с. 361].

Відомі випадки заступлення після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] звука [е] позиційним варіантом [о], що спостережено в наголошених, а також кінцевих післянаголошених складах і супроводжується м'якшенням попереднього приголосного: *с'ой / ц'ой* «цей», *вс'ой* «весь», *вс'о* «все», *куз'óл, кус'ц'óр* «складені в ряд дрова», *вирт'óно,*

кл'он, кл'оник, вйіт'ор, бус'ол, гус'ол, д'ат'ол, пйат' вйід'ор, с тих кр'іс'ол, він'он, пувін'он, крас'он, рас'он, пиркал'ови, вишин'ови, дут'он «докір» < *дотънь, зад'ор «задирка біля нігтя», вирхул'одица «ожеледиця». Лише в кількох випадках [о] в цій позиції засвідчено після, мабуть, стверділих шиплячих та вбранта: закл'учони, гучони. Виразне розширення артикуляції [е] до [о] в цій позиції можна пояснити асиміляцією [е] як звука переднього ряду до наступного твердого приголосного.

На відміну від літературної мови, в деяких словах не відбулася лабіалізація [е] > [о] після шиплячих та [й]; збережений тут [е] виступає у своїх позиційних варіантах із підвищеною та звуженою артикуляцією [и], [і]: чирн'ави, чирніло, чирніт', читіри, жилудок, йіг'о, йім'у, йій'е, пор. також збереження початкового *je- в числівникові йіден < псл. *едьнь [1, т. 4, с. 159], його варіантах йідна, йідне, йіднійа та в похідних на зразок йідинак, йіднакуво, йідномашині тощо. Звукосполюку [еле] в закономірному для ненаголошеної позиції говірковому варіанті [или] зберігають континуанти псл. *želza [1, т. 2, с. 229]: зилиза «залоза», зилизуват' «хворіти залозами (про коней)». Натомість лексеми чуснік < псл. *česník [1, т. 6, с. 283], шчутін' < псл. *sъčetina [1, т. 6, с. 507], шчодри «слухняний, витривалий (про худобу)» < псл. *ščedrъ [1, т. 6, с. 502], так само похідні Шчудруха «вечір 13 січня», шчудруват', шчудрівник маніфестують лабіалізацію перед твердим приголосним [е] > [о] > [у].

Звукова структура окремих слів засвідчує такі заступлення голосних, які мають виразний гіперпоправний характер. Фонетичними гіперизмами можна вважати варіанти з розвитком у закритому складі [о] та [у] в [і]: кат'ірга «надто тяжка робота», кат'іргжи «надто тяжкий (про роботу і под.)», гавст'ік «галстук», тут'ін / тук'ін «тютюн». У кінцевих ненаголошених складах засвідчено гіперичний розвиток [у] > [о], очевидно, як наслідок відштовхування від «укання», яке для таких складів у говірці не характерне: вб'орч «поруч», з'амож / з'амож «заміж» < *замужь.

Чимало з описаних регулярних фонетичних явищ характерні і для суміжних говірок, а то й усього ареалу, скажімо, підвищення артикуляції ненаголошеного [е] до [и], після [й] – до [і], заступлення [е] > [о] після м'якшених передньоязикових, непослідовність лабіалізації [е] > [о] після шиплячих та [й], меншою мірою – так зване «укання». Деякі ж специфічні явища в суміжних говірках не виявлені або мають дуже обмежений вияв.

На фонетичному рівні, зокрема в реалізації сучасних голосних, говірка с. Липне виявилася відносно автономною одиницею з типово перехідним статусом, хоч і з домінуванням ознак середньополіського говору.

Список літератури:

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред. [та ін.]). – К.: Наукова думка, 2002–2012. – Т. 1–6.

Дзюбак Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ПОМИЛОК

З давніх часів поняття помилки цікавило науковців різних галузей знань. Філософи міркували про те, що таке безпомилкове знання, тобто істина, і чому виникають помилкові судження. Матеріалісти й ідеалісти вирішували це питання по-різному. Перші з великою довірою ставилися до даних, отриманих дослідним шляхом, другі ж – до умоглядних роздумів. Але і серед тих, і серед тих були агностики, які вважали, що пізнання в принципі недостовірне.